

ҐРУНТ — верхній шар земної кори, сформований у результаті взаємодії біологічних чинників (рослинність, мікроорганізми, ґрунтова фауна) з материнськими гірськими породами за певних гідротермічних умов. Ґ. — функція екологічних чинників (ґрунтоутворювачів) місця його залягання. Головною рисою є родючість — здатність забезпечувати рослини під час росту і розвитку водою та поживними речовинами. Провідна роль біологічних чинників у ґрунтоутворенні зумовлює формування у Ґ. специфічної органічної речовини — гумусу.

Для Ґ. характерний складний структурно-організований профіль, у якому, поряд із системою генетичних горизонтів, обов'язкова наявність певної кількості гумусу, що залежить від типу ґрунтоутворення, вмісту фізичної глини та інтенсивності зволоження, зокрема дерново-підзолисті Ґ. мають в орному шарі 0,6–2,6 % гумусу, чорноземи — 2,2–5,3 %. Показником його акумуляції у Ґ. є коефіцієнт профільного накопичення гумусу (КПНГ) — співвідношення кількості гумусу і фізичної глини в профілі. Кожен тип Ґ. має свої параметри КПНГ, тому їхній генетичний статус діагностують у польових умовах за будовою профілю і відповідними морфологічними властивостями, а уточнюють за кількісним показником КПНГ. Інтенсивність гумусонакопичення за ступенем зволоження у верхньому шарі профілю Ґ. (30 см) певної генетичної природи діагностують за допомогою параметрів коефіцієнта відносної акумуляції гумусу (КВАГ), який відображає співвідношення кількості гумусу і фізичної глини в цьому шарі, віднесене до 10 % останньої.

Ґ. складається з твердої і рідинної, газоподібної і живої частин. У твердій фазі головне місце за масою посідає здебільшого мінеральна частина, представлена частками від 1 мм до десятих і сотих мікрона. В її складі кількість часток менших 0,01 мм (фізична глина) коливається від 3–5 % до 65–70 %. Мінеральна маса складається з первинних і вторинних мінералів. У хімічному складі переважає кварц, є також алюміній, залізо, калій, натрій, магній, кальцій. Зростання вмісту фізичної глини зумовлює зменшення кількості SiO_2 і збільшення решти сполук. У карбонатних Ґ. більше вуглекислого кальцію, засолених хлоридів і сульфатів. Важливою складовою частиною Ґ., що впливає на його властивості, є ґрунтові колоїди, які визначають поглинальну здатність Ґ., його буферність. Параметри цих властивостей залежать від складу обмінних катіонів, а сам склад — від характеру ґрунтоутворення. До твердої фази Ґ. уналежують і органічну речовину, основна маса якої представлена гумусними речовинами, а

частина — сполуками проміжного розкладу органічних речовин рослинних, тваринних і мікробного походження. При їхній мінералізації звільняються поживні речовини, набуваючи доступних для рослин форм.

Гумусні речовини разом із мінеральною масою створюють органічно-мінеральні структурні окремість, кількість яких визначає фізичні, водні, повітряні та інші властивості Ґ. Рідинна частина (ґрунтовий розчин) відіграє важливу роль у ґрунтоутворенні та впливає на родючість. За її допомогою відбувається переміщення мінеральних та органічно-мінеральних компонентів по профілю і за його межі, постачання рослин водою й розчиненими у ній поживними речовинами. Важливе значення для ґрунтоутворення і родючості має також газоподібна частина (ґрунтове повітря). До неї входять N_2 , O_2 , CO_2 та інші леткі органічні сполуки, склад яких змінюється залежно від пори року, ступеня зволоженості та ін. Живу частину представляють ґрунтові мікроорганізми. Активна роль живих організмів у формуванні Ґ. визначає його належність до біоосних природних тіл — важливих компонентів біосфери.

Різноманітність Ґ. викликана різноманітністю чинників ґрунтоутворення та їх поєднанням, однак зволоження, температурний режим та рослинний покрив у природі зонально зумовлені, внаслідок чого існує певна обмеженість найпоширеніших Ґ. На рівнинній частині їхня зміна відбувається послідовно з Пн. на Пд. (залежно від змін клімату, рослинності та інших чинників), в умовах гірського рельєфу — від підніжжя до вершин (внаслідок змін основних чинників ґрунтоутворення). Для Полісся характерні дерново-підзолисті, дернові опідзолені, дернові глейові, болотні, торфово-болотні Ґ. та торф'яники, для Лісостепу — чорноземи типові, опідзолені, темно-сірі опідзолені, сірі та ясно-сірі лісові Ґ., для Степу — чорноземи звичайні та південні, Сухого Степу — темно-каштанові, каштанові солонцюваті та солонці каштанові. У гірських районах Карпат переважають буроземи опідзолені (бурі лісові), буроземно-підзолисті, поверхнево оглеєні та буроземи (гірсько-лучні), Криму — буроземи опідзолені та коричневі Ґ. Проте перераховані типи Ґ. неоднорідні внаслідок просторової зміни абіотичних (клімат, рельєф, материнські породи, глибина рівня підґрунтових вод) та біотичних (рослинність) чинників ґрунтоутворення. Ґ. — один із природних компонентів, які складають життєзабезпечувальне середовище для людського суспільства. Внаслідок змін, що відбулися в природних Ґ. під впливом антропогенної дії, їхня різноманітність збільшилася. У сільськогосподарському виробництві Ґ. є природно-антропогенним тілом; його вивчають шляхом польових та лабораторних досліджень, на базі яких

складають карти Г'.

Рекомендована література

1. Надточій П. П. та ін. Екологія ґрунту та його забруднення. К., 1997;

2. Царенко О. М. Вплив родючості ґрунту на ефективність землекористування. С., 1999;

3. Білецький В. Р. Переуцільнення ґрунту рушіями мобільної сільськогосподарської техніки. Ж., 2000.

М. І. Полупан

Бібліографічний опис:

Ґрунт / М. І. Полупан // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-25839>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).